

**”Jag har lärt mig
uppskatta de små,
nästan osynliga
stegen som barnen
tar i sin utveckling.”**

Speciallärare Eva Gustafson.

”Man kallar oss utvecklingsstörda, men främst är vi människor i utveckling”.

Så står det på en affisch uppklistrad på köksdörren hemma i speciallärare Eva Gustafsons lägenhet på Nybohov i Stockholm. Affischen är gjord av utvecklingsstörda på ett dagcenter i hennes kvarter. Det är sådana här människor som Eva Gustafson, 64 år, har arbetat med i hela sitt yrkesverksamma liv.

Hon arbetar sedan 1977 som kliniklärare och talpedagog i en träningskola i Botkyrka utanför Stockholm. Här finns två klasser med sammanlagt 12 elever. Barnen har sedan födseln mentala störningar. Evas skola finns i en egen byggnad, men är ”integrerad” i Tornbergsskolan som är en vanlig grundskola i Botkyrka.

– Vår undervisning är avskild från den övriga skolan, men elever från andra vanliga klasser kan ändå på det här sättet vänja sig vid och kanske lära sig förstå utvecklingsstörda barn, säger Eva.

Kring ett runt bord sitter hon tillsammans med barnen Ayfer, 10 år, och Camilla och Gunilla, bägge 9 år. Den här dagen börjar hon prata med barnen om vad som hänt sen sist. Barnen och Eva använder sig av enkelt teckenspråk och gester som stöd när förmågan till vanligt tal tryter. Bilder – just nu en bilderbok om tandläkaren stöder samtalet.

– Titta, så här såg det ut när Ayfer var hos tandläkaren i går, säger Eva och visar en färgglad tecknad bild av en tandläkare med ett barn i behandlingsstolen.

Ayfer skrattar med hela ansiktet, pekar och känner igen sig.

Sen plockar Eva fram kartongbitar med barnens egna namn och namnen på deras syskon och föräldrar stort textade. Med den här enkla läsövningen tränar Eva dem att känna igen orden och begynnelsebokstäverna.

Eva delar sedan ut andra små pappbitar med bilder av blommor, frukter, djur och klädesplagg.

– Vem har en snigel, vem har en tröja, frågar hon. Och när barnen kopplar ihop hennes frågor med bilderna framför sig, visar de med skratt, ljud och gester att de förstått vad orden betyder.

INGA HÖGA MÅL

– Min uppgift är att lära dessa barn att någorlunda uttrycka sig, och att hjälpligt klara sig i samhället, säger Eva. Vi kan inte sätta upp några höga mål eftersom de flesta barnen intellektuellt inte har så stora resurser. Kanske kan vi så småningom komma så långt med dem att de själva kan åka tunnelbana och kanske klara av ett jobb på ett dagcenter.

– Barnen är spontana och härliga, men det går oändligt sakta för dem att lära sig något. De blir mycket ledsna de gånger de märker att de inte gör några framsteg. Och det som samtidigt är så spännande med att vara deras lärare, det är att alla faktiskt har olika typer av störningar. Jag får kryssa mig fram och använda min fantasi och inlevelse, när jag har hand om dem.

STIMULANS

Eva och de andra tre klasslärarna äter alltid lunchen tillsammans med sina elever. Samtidigt som hon hjälper Ayfer och matar henne då och då, berättar hon om den stimulans som hennes arbete ger henne.

– Jag hade nog aldrig tänkt mig att få arbeta med sådana här svagt utvecklade barn, men det känns som en utmaning att försöka locka fram färdigheter som ligger djupt inne hos dem. Jag har lärt mig uppskatta de små, ofta nästan osynliga steg de tar i sin utveckling. Jag försöker ge barnen kärlek och jag får också mycket kärlek tillbaka.

– Jag har också fått flera goda vänner bland deras föräldrar, men många av dem känner sig besvikna över att det trots allt händer så litet med deras barns utveckling. De har ibland trott att när barnen går i det som kallas för skola, ska de lära sig något påtagligt. De vill se tydliga förändringar, men vi lärare kan faktiskt inte göra underverk.

FÖRBÄTTRINGAR

Innan Eva kom till Botkyrka, har hon i de olika tjänster hon haft, under mer än 40 år kunnat följa de fantastiska förbättringar som skett i Sverige för de människor som av olika skäl blivit utrustade med sämre förståndsgåvor.

När hon var nyutbildad i början på 40-talet kallades dom för sinnesslöa.

Nu heter det förståndshandikappade, fast Eva själv vill använda det mindre byråkratiska ordet utvecklingsstörd.

Den typ av träningskola som Eva Gustafson nu arbetar i startades med stöd av 1968 års omsorgslag. Den innebär att alla barn, oavsett utvecklingsnivå har rätt till undervisning – pedagogisk stimulans – ingen får lämnas utanför.

Tidigare fanns en nedre gräns under vilken man inte ansåg undervisning meningsfull. Dessa elever bodde då i stor utsträckning på olika slags vårdhem, eftersom deras begåvning inte räckte till för att de skulle kunna gå i grundsärskolan. Under flera år före 1968 ökade dock intresset för utvecklingsstörda barn. Det kom förskollärare till vårdhemmen och det inrättades särskilda klasser för de barn som inte kom så långt i det teoretiska, men som ändå kunde klara sig socialt.

Eva ser utvecklingen efter 1968 som i princip mycket positiv, men tycker ändå att de erfarenheter som gjorts av träningskolan visar att det kanske ändå behövs förändringar.

– Kanske var det så att de som en gång planerade träningskolan sneglade för mycket på den vanliga skolan. Möjligen fick ordet skola med sin traditionella betydelse för mycket inflytande på undervisningen av träningskolans elever.

– Jag slutade som vanlig särskollärare och utbildade mig till talpedagog för tio år sedan. Jag ville arbeta med dessa mindre begåvade barn som tidigare hade ansetts helt obildbara.

– Men när vi 1968 började med träningskolan var det nog ingen lärare som kunde drömma om att de gamla vårdhemmen helt skulle försvinna. Det har lett till att vi har fått mycket störda elever ut i skolorna. Och det har samtidigt betytt att det har blivit en för stor begåvningsmässig bredd på eleverna i våra klasser, tycker jag.

NIVÅGRUPPERING?

– Därför har jag själv också långsamt börjat ändra på min inställning till det här. Jag skulle nog kunna tänka mig någon slags nivågruppering bland eleverna. Kanske skulle inte de allra svagast begåvade undervisas tillsammans med de som

begåvningsmässigt ligger nära de elever som går i skolformen ovanför – grundsärskolan.

– Det är också arbetssamt att ha hand om en liten grupp elever som sinsemellan är olika. Det är inte rättvist varken mot de som är bäst eller mot de som är minst begåvade.

– Själv har jag en privilegierad situation som klinicklärare, jag kan ägna mig åt ett eller ett par barn i taget.

– Ett problem med att vi speciallärare arbetar integrerat i den vanliga grundskolan, är att det nästan alltid är för få lärare på varje skola för att vi ska kunna stimulera varandra. Vi skulle behöva träffas mycket mer och utbyta erfarenheter. Nu är vi utkastade på olika skolor. Integreringen har alltså inneburit en uppsplittring av den här lärarkåren – särskolorna var ju förr stora skolor med många klasser.

UNIKA ERFARENHETER

Eva Gustafson går i pension sommaren 1987. I Svenska facklärarförbundet är hon en medlem med unika erfarenheter av hur det svenska skolsystemet för utvecklingsstörda har byggts upp.

Eva har dessutom gjort stora fackliga insatser. Under en lång period var hon ordförande i Svenska särskolornas lärarförening. Det var en av de föreningar som 1980 bildade Speciallärarnas riksförening inom SFL. I flera år var hon också ledamot av SFL:s styrelse.

SEMINARIUM

Eva Gustafson växte upp i Göteborg och tog studenten där 1940. Hon skaffade sig sedan sin nuvarande utbildning på Slagstaseminariet i Botkyrka. Skolan, som lades ned 1958, ägdes av Föreningen för sinnesslöa barns vård – en privat förening med statsunderstöd.

Slagsta var en skola för utvecklingsstörda barn och samtidigt ett seminarium för de som skulle bli lärare för sådana här barn. Det var den enda utbildningen i Europa för dåtidens särskolelärare.

– Jag har en lätt utvecklingsstörd bror och det var mycket det som gjorde att jag blev intresserad av utbildningen, säger Eva. Han hade gått just på Slagsta. Skolan ansågs myc-

ket fin eftersom den samtidigt var lärarseminarium. Mamma ville att hennes pojke skulle gå i en bra skola.

– En annan anledning till att mitt intresse väcktes för de här människorna, var att jag en gång på en barnkoloni hade mött ett utvecklingsstört barn som jag särskilt fäste mig vid.

– Men utan att jag hade växt upp nära min bror så hade jag nog aldrig kommit på tanken att börja en sådan här utbildning. Vården av utvecklingsstörda var ju så gott som okänd. Vuxna som jag pratade med kunde inte fatta att en flicka ville bli lärare för sådana här barn. Nej, många tyckte nog att jag i stället skulle välja att bli sjuksköterska som många av mina studentkamrater på flickskolan. Men jag ville inte ha ett yrke där man måste ha uniform.

FÖRENINGEN BILDADES

Eva Gustafson fick sedan följa hur förhållandena för både särskolornas lärare och deras elever förbättrades i olika steg.

1943 bildades Svenska särskolornas lärarförening som vid starten hade ungefär 300 lärare. Nästan alla lärare kände varandra från Slagsta. Yrkesgruppen var så liten eftersom särskolan på den tiden bara tog hand om de ”bästa” av de utvecklingsstörda. För de som ansågs ”obildbara” fanns inte plats.

Föreningens första krav handlade om att lönerna skulle höjas, att få bättre arbetstider och att få samma undervisningsskyldighet som andra lärare. Ett annat mål för särskollärarna var också att slippa den vakttjänstgöring de som internlärare måste utföra både under vardagsveckor och helger.

Särskollärarnas krav uppfylldes så småningom till följd av olika samhällsförändringar. 1945 kom t ex statsbidrag till lärarlönerna. Det skapade större rättvisa mellan särskollärarna och andra lärargrupper. Och i och med att internatskolorna successivt lades ned och de utvecklingsstörda barnen kom in i vanliga skolor tillsammans med andra barn i början på 60-talet, så försvann också problemet med den omstridda vakttjänstgöringen.

Eva Gustafson engagerade sig tidigt aktivt i särskolornas lärarförening. 1955 blev hon sekreterare i styrelsen och 1958 valdes hon till ordförande, ett uppdrag som hon hade tills föreningen upplöstes 1980.

FATTIGT

Eva berättar om sitt första arbete 1943 på Stockholms läns landstings skolhem för sinnesslöa i Upplands Väsby. Det var de som inte klarade hjälpklasserna i den vanliga skolan som placerades i en sinnesslöskola på den tiden i Sverige. I varje län fanns en sådan här internatskola för de sinnesslöa. De större städerna hade externatskolor och eleverna kunde då bo kvar i sina egna hem.

I Upplands Väsby var det så illa ställt att lärarna skämdes för att gå ut med barnen som hade svarta stoppade strumpor och i övrigt såg uppseendeväckande fattigt klädda ut. Det här landstinget som var Sveriges fattigaste landsting på den tiden, hade nämligen inte pengar nog till att skaffa snygga kläder åt barnen på sinnesslöskolan.

– Det här skolhemmet var byggt på ett ganska typiskt sätt för sådana här institutioner, berättar Eva. Längst ned fanns klassrum och en kombinerad leksal och gymnastiksal. I våningen ovanför bodde föreståndarinnan mitt mellan sovsalarna för flickorna och de för pojkarna. På den här våningen fanns också husets enda badrum. Högst upp, på tredje våningen huserade lärarna och vårdarinnorna som alla var kvinnor. Lärarna fick bo ovanför flickorna eftersom det läget ansågs lugnast, medan vårdarinnorna bodde ovanför pojkarnas sovsalar.

– Jag minns att jag hade ett litet rum med svartbetsade möbler och en liten garderob med handfat och vattenkanna.

DÅLIGT BETALDA

– För den tidens förhållanden var vi också dåligt betalda. Avsaknaden av statsbidrag gjorde att vi fick betalt allt efter hur mycket pengar de olika landstingen hade. Jag hade 150 kronor i månaden plus fritt vivre. Men studiekamrater som arbetade i Norrland kunde tjäna över 200 kronor i månaden.

– Men det värsta med landstingets dåliga ekonomi var naturligtvis att det drabbade barnen. Det betydde inte bara att de var dåligt klädda, det var också mycket ont om lekmaterial. Människor i dag har nog svårt att riktigt fatta hur missgynnade och bortglömda dessa barn var på den tiden.

Ett annat talande exempel på hur de utvecklingsstörda barnen hade det i 40-talets Sverige gäller en klass på Västra

Hagaskolan i Göteborg, där Eva Gustafson började vikariera 1945.

– Den här skolan hade inga speciella klasser för de utvecklingsstörda barnen. I min klass fanns några barn, 12 och 13 år gamla, som inte hade lärt sig läsa. En dag kommer en inspektion från Skolöverstyrelsen och bestämmer helt sonika att dessa elever måste sluta eftersom de hade konstaterat att de inte hade lärt sig läsa ännu.

– Det var så oerhört grymt, men det fanns inget vi kunde göra. Jag fick själv tala om det för eleverna. Och deras föräldrar fick sedan ta hand om sina barn bäst de kunde. De fick antingen ha dem hemma eller låta dem tas in på ett vårdhem för utvecklingsstörda. Senare fick jag veta att en av pojkarna i klassen egentligen bara var mycket lätt utvecklingsstörd. Han kom till ett vårdhem där det fanns en särskola. Han fick undervisning och lärde sig läsa. Han hade lärt sig läsa och klarade sig ganska bra. Hade det varit efter 1968 hade han aldrig fått sluta, utan hade fått mer stöd och hjälp inom skolans ram.

INGEN PROTESTERADE

– Även den här skolan var ett talande exempel på den dåliga standard som många skolor höll på den tiden. Den låg i de allra sämsta skollokaler som fanns i Göteborg då. Klassrummen var stora och dragiga. Det stod kokskaminer i hörnorna som höll värmen hjälpligt och fukten dröp om väggarna. Den lärare som jag vikarierade för hette Anna Sjöström-Bengtsson och var riksdagskvinna. Jag minns att jag ofta undrade varför hon inte skrek högt i riksdagen om lorten! Inte heller vi lärare protesterade. Varför vet jag inte, men vi var väl uppfostrade till att inte säga ifrån, vi krävde inte saker på det sättet som man kan göra i dag.

Eva Gustafson arbetade på skolan i Göteborg fram till 1953. Under tiden skrev hon in sig på Göteborgs högskola och läste psykologi och träffade då samtidigt sin nuvarande man Björn Gustafson som då var amanuens på institutionen.

Eva och Björn Gustafson deltog under några år i olika forskningsprojekt om utvecklingsstördas anpassning till den vanliga skolan. Bland annat var de med om att göra en kartläggning av antalet utvecklingsstörda i Värmland. Den under-

sökningen leddes av Gustav Jonsson, senare Skå-Gustav, som då var chef för en barnpsykiatrisk avdelning på Karlstads lasarett.

– Jag var en av fyra lärare som reste runt och testade 10-åringar i vissa utvalda kommuner. Det var roligt och framförallt lärorikt, eftersom de andra lärarna var mycket mer erfarna än jag.

Sedan flyttade Eva och Björn till Stockholm 1954. Eva fick då en tjänst i en av de allra första integrerade skolorna. Det var Hökmosseskolan i Hägersten, en helt vanlig folkskola som hade två små klasser med utvecklingsstörda barn.

– Det kändes som ett stort steg att få komma in och arbeta i en sådan skola efter alla dessa år då integrering bara hade diskuterats. Vi var många som hade talat oss varma för detta, men de flesta som lyssnade till oss trodde inte att vi var kloka när vi kunde föreslå något sådant.

Eva fortsatte sedan att vidareutbilda sig och gick 1956–57 en ettårig kurs i barnpsykiatri och psykoterapi på Ericastiftelsen i Stockholm.

– Jag ville lära mig mer om hur barn fungerar. Bl a därför att jag hade upptäckt att det på varje skola där jag arbetat fanns barn som hade en mycket bättre begåvning än man trodde. Jag ville lära mig att kanske kunna upptäcka just dessa barn som faktiskt hade hamnat fel på grund av en oförstående omgivning. Jag tyckte att det måste gå att göra mer för sådana barn som hade psykiska störningar utan att de för den skull kunde betraktas som utvecklingsstörda i vanlig mening. Därför var det en fantastisk tid på Ericastiftelsen. Det var ett sådant sabbatsår som alla borde ta sig då och då under ett långt yrkesliv.

